

Кримінальна відповідальність за дифамацію: крок у майбутнє чи погляд у минуле?

М. Б. Головка, к.ю.н., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського державного технологічного університету,

Р. О. Гайда, студент гр. ДПСЗб-10111 Чернігівського державного технологічного університету

В епоху бурхливого розвитку засобів масової комунікації у поєднанні з динамічним розвитком суспільних відносин такі категорії як “свобода думки та слова” набирають особливого змісту, оскільки за умов сьогодення фактично кожна думка, оприлюднена будь-яким способом, стає інформацією, яка за своїм змістом може як конструктивно, так і деструктивно впливати на певні процеси, явища чи осіб. Стосовно останніх, то в даному випадку прояв свободи думки та слова ставить під загрозу порушення право особи на повагу до честі, гідності та ділової репутації фізичної особи, що відповідно тягне за собою юридично значущі наслідки для порушника у вигляді наклепу, або дифамації.

Наразі в українському суспільстві та в наукових колах зокрема йдуть широкі дискусії стосовно криміналізації дифамації. Перед громадянами постають питання: що являє собою дифамація та які заходи примусу будуть передбачені законодавцем за її вчинення?

Перш за все необхідно дослідити поняття дифамації та його правову природу. Під дифамацією (від лат. *diffamatio* — обмова, ганьблення) слід розуміти публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації [1]. Дифамація у багатьох наукових джерелах вживається як термін, тотожний наклепу. Тим не менш, питання про співвідношення даних понять вичерпується наявністю їх суттєвих відмінностей: 1) дифамацією є оприлюднення будь-яких ганебних фактів у пресі, тоді як наклеп може бути здійснений на словах або в листі; 2) в дифамації протиправний момент полягає в самому оголошенні в пресі ганебних відомостей, незалежно від їх правильності (достовірності), а наклеп завжди розглядається як повідомлення завідомо неправдивих відомостей [2].

Визначальним критерієм юридичної відповідальності за розповсюдження відомостей, що принижують честь, гідність і ділову репутацію фізичної особи виступає саме достовірність або недостовірність таких відомостей. Отже, підставою для притягнення до юридичної відповідальності за дифамацію є наявність чотирьох складових, які в сукупності й утворюють це поняття. Аналіз вітчизняних доробок з вказаної проблематики дає підстави визнати, що твердження про певний факт є дифамацією лише за умови, якщо воно: 1) є неправдивим; 2) оперує фактичними даними або містить оціночні судження; 3) є шкідливим для конкретної особи; 4) завдає збитків репутації конкретної особи, внаслідок того, що заперечуване твердження було прочитано, почуто або побачено іншими особами [3, с. 4].

Законодавством багатьох країн передбачена цивільно- та кримінально-правова відповідальність за розповсюдження відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію фізичної особи, при цьому в кожній конкретній країні ставляться різні акценти на вирішення питання про відповідальність за дифамацію. Так, наприклад, в США головним видом відповідальності за дифамацію є компенсація моральної шкоди через суд. Британське прецедентне право передбачає, що особа, яка стала жертвою дифамації, понесла фінансові збитки, особливо якщо у публікації зачіпалися питання її професійної діяльності. В Австрії, Швеції, Франції, Нідерландах передбачено як цивільно-правову, так і кримінальну відповідальність за дифамацію [4].

В той же час в деяких країнах континентальної Європи дифамація є виключно злочином. Так, ст. 186 кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини встановлює відповідальність особи, “яка стверджує чи поширює факт, пов’язаний з іншою особою, що може опорочити її чи негативно вплинути на громадську думку про неї, якщо тільки не можна довести, що цей факт правдивий”, у вигляді позбавлення волі до двох років, а ст.188 передбачає санкцію за дифамацію осіб, які займаються політичною діяльністю: “Якщо злочин дифамації скоєно публічно, на зустрічі або через розповсюдження письмових матеріалів стосовно особи, яка задіяна в широковідоме політичне життя на основі позиції цієї особи в публічному житті, та якщо злочин може суттєво ускладнити її громадську діяльність, покаранням має бути ув’язнення від трьох місяців до п’яти років”. Кримінальну відповідальність за дифамацію також передбачено у кримінальних кодексах Королівства Швеція, Республіки Польща, Республіки Албанія [5].

Слід відмітити, що у практиці Європейського суду з прав людини прослідковується тенденція скасування кримінального покарання за дифамацію. Зокрема, у справі Канеллопулу проти Греції (*Kanellou v. Greece*) (№ 28504/05) суд відмітив, що оскільки заявниця раніше була умовно засуджена до позбавлення волі за дифамацію, то “обмеження права заявниці на свободу вираження думки не було в розумному ступені відповідним правомірній меті, що переслідувалась”. У справі Орманні проти Італії (*Ormanni v. Italy*) (N

30278/04) Страсбурзький суд вказав на те, що вирок не був "необхідним" для захисту репутації чи прав потерпілого [6, 7].

Питання про юридичну відповідальність за порушення права особи на повагу до її гідності та честі, а також на недоторканість ділової репутації (за наклеп, як один з видів дифамації) в Україні визначено Цивільним кодексом України. Відповідно до ст.ст. 28 і 32 Основного Закону України статтями 297 та 299 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплюються права кожного на повагу до його честі та гідності, а також на недоторканість ділової репутації, які за ст. 201 ЦК України відносяться до немайнових благ, що охороняються цивільним законодавством. При порушенні таких прав особа може звернутися до суду з позовом про їх захист. Заподіяння шкоди цим об'єктам цивільно-правової охорони шляхом розповсюдження недостовірних відомостей чи інформації є моральною шкодою, яка підлягає відшкодуванню згідно зі ст.23 ЦК України. [1, 8]. Громадянин, стосовно якого поширено відомості, що не відповідають дійсності або принижують його честь і гідність чи завдають шкоди його інтересам або діловій репутації, має право вимагати не тільки спростування, а й відшкодування завданої йому майнової і моральної шкоди. Отже, на нашу думку, у разі поширення неправдивої інформації про особу цивільне законодавство надає їй достатній захист.

У нашій країні наявний досвід кримінального переслідування за дифамацію. Так, у КК України 1960 р. існувала норма про наклеп, тобто "поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу", що каралося позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, або громадською доганою [9]. Однак законодавець із прийняттям у 2001 році нового КК України відмовився від криміналізації даного діяння. При цьому головним мотивом виступало прагнення забезпечити реалізацію ст.10 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, яка закріплює право на свободу вираження поглядів.

Поряд з тим, поняття та вказівка на відповідальність лишилися у ч. 1 ст. 80 Конституції України та ст.27 Закону України "Про інформацію". З моменту прийняття чинного КК України народними депутатами України декілька разів ініціювалося питання повернення кримінальної відповідальності за наклеп, однак дані спроби були безрезультатними. Сьогодні у нашому суспільстві знову обговорюється питання про запровадження кримінальної відповідальності за дифамацію - "публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність чи ділову репутацію громадянина або організації, зганьблення у пресі з метою вплинути на виконання ними своїх обов'язків". Основною причиною криміналізації дифамації наразі є практика її застосування для чинення тиску на суд та підміни ролей сторін у процесі, залучення до судового провадження політиків, що призводить до політичних методів захисту та ставить під загрозу ефективність функціонування системи правосуддя в цілому [5].

Оцінювання заподіяної наклепом шкоди здійснюється власне особою, на яку він спрямований, з урахуванням суб'єктивних уявлень про честь, гідність, ділову репутацію, ступінь заподіяної шкоди. Тому і рішення про звернення до суду з вимогою про відшкодування шкоди, заподіяної поширенням завідомо неправдивих, недостовірних та негативних відомостей або інформації, має прийматись особою, яка зазнала негативних наслідків такого діяння.

Отже, варто підкреслити наступний факт: на фоні тенденції до декриміналізації дифамації та повного її переміщення у цивільно-правову площину в більшості країн Європи існування кримінальних норм за вчинення цих дій виглядає певним анахронізмом. Тому слід цілком погодитись із думкою, викладеною у зведенні Міжнародного правового центру з захисту прав людини "Interights" про те, що хоча норми, котрі визначають кримінальне переслідування за дифамацію, зазвичай передбачені законом, вбачається, що вони часто не переслідують законної мети і не є необхідними в демократичному суспільстві, оскільки неспіврозмірні переслідуваним цілям [10].

Підсумовуючи все вищевикладене варто зробити висновок, що питання запровадження інституту дифамації в кримінальному праві України наразі потребує повного, всебічного наукового дослідження та аналізу з урахуванням практики його застосування в зарубіжних країнах, суспільної думки та історичного досвіду.

Література

1. Юридична енциклопедія: В 6. т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. Енцикл., 1998. – 2 – й том.
2. Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона. – Том 10А (20).
3. Стисло про дифамацію: основні концепції законодавств по захисту репутації. Посібник. – Київ, 2008. - Інститут Медіа права. – 27 с.
4. Дикман С. Проблемы ответственности за диффамацию: зарубежный опыт и международные стандарты. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrights.ru/text/b25/Chapter3%204.htm>

5. Кузьмін Р. Дифамація як засіб незаконного впливу на суд та слідство в кримінальному процесі України [Електронний ресурс] // Закон і Бізнес. – 2013. - №11 (1101) 16.03-22.03.2013. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/14950-renat_kuzmin_rozpoviv_pro_nezakonniy_vpliv_na_sud_ta_slidstv.html
6. Постановление Европейского суда по правам человека (Вынесено I секцией) от 11.10.2007 "Канеллопулу проти Греції (Kanellopoulou v. Greece) (N 28504/05)". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.referent.ru/7/125530/card
7. Практика Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/publications/?aid=2017&rid=37
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
10. Законы против диффамации и свобода выражения мнений - Сводка Interights для Конституционного суда Республики Болгария. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rroi.narod.ru/echr/commentary/st10_2.htm